

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Dokumentowanie dorobku kulturalnego i naukowego polskiej diaspory w pracach bibliograficznych Jana Kowalika (1910-2001)

Author: Agnieszka Bajor

Citation style: Bajor Agnieszka. (2011). Dokumentowanie dorobku kulturalnego i naukowego polskiej diaspory w pracach bibliograficznych Jana Kowalika (1910-2001). W: A. Sitkova (red.), "Zagadnienia wydawnicze - dzieje książki, prasy i bibliotek" (S. 161-178). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Agnieszka Bajor

Dokumentowanie dorobku kulturalnego i naukowego polskiej diaspory w pracach bibliograficznych Jana Kowalika (1910—2001)

„[...] bibliografia to bardzo niebezpieczne zajęcie, bo jak się raz zacznie, to później bardzo trudno skończyć...”

Jan Kowalik¹

Bibliografia pełni we współczesnym świecie rolę przewodnika po zbiorach książek i czasopism, bez którego trudno wyobrazić sobie rozwój jakiegokolwiek dziedziny wiedzy czy praktyki. Do głównych zadań bibliografii należy niezaprzeczalnie informowanie użytkowników o istnieniu dokumentów oraz identyfikowanie publikacji na podstawie opisu bibliograficznego. Nie można zapominać także o innych celach bibliografii, takich jak utrwalanie piśmieniczego dorobku narodów lub krajów (w bibliografiach narodowych), przedstawiciele poszczególnych nauk (w bibliografiach dziedzin i zagadnień) czy lokalnych społeczności (w bibliografiach terytorialnych).

To narzędzie informacji było również chętnie wykorzystywane przez polskich emigrantów. Ochrona dorobku kulturowego, który należy traktować jako „wartości materialne i intelektualne danego narodu, gromadzone i utrwalone w ciągu dziejów, przekazywane z pokolenia na pokolenie, także przez osoby i dla osób — żyjących i tworzących poza granicami kraju”² jest jednym z podstawowych zadań bibliografii. Spisy bibliograficzne na obczyźnie opracowywano już od połowy wieku XIX. Jednak szczególną rolę odegrały bibliografie powstałe w wieku XX, zwłaszcza te, które stworzono po 1945 roku. Wykazy bibliograficzne były przygotowywane przez redaktorów

---

¹ B. Wróblewski: *Jan Kowalik — wybitny bibliograf polskiej diaspory*. „Akcent” 1992, nr 4, s. 112.

² M. Kalczyńska: *Z problematyki badawczej nad kulturą książki polskiej za granicą*. W: *Kultura książki i prasy polonijnej: dziedzictwo narodowe i światowe*. Red. M. Kalczyńska, D. Sieradzka, Z. Małecki. Katowice 2009, s. 45.

czasopism, bibliotekarzy i historyków, m.in. przez Jana Bielatowicza, Marię Danilewiczową, Jakuba Hoffmana, Józefa Jasnowskiego, Bohdana O. Jeżewskiego, Augusta G. Kankę, Stanisława Kościałowskiego, Jana Kowalika, Marka Kulikowskiego, Jadwigę Nowak, Jana Oktawca, Genowefę Sadowską, Tadeusza Sawickiego, Józefa Trypućkę i Janinę Zabielską.

Działalność bibliograficzna polskiej emigracji rozwijała się w dwóch kierunkach. Zadaniem służby bibliograficznej było — po pierwsze — rejestrowanie własnego dorobku piśmienniczego, a więc książek i czasopism wydawanych i pisanych przez Polaków i dla Polaków podczas działań wojennych oraz już po wojnie. Celem przedsięwzięć było dokumentowanie prac wydanych poza Polską, bowiem w kraju dorobek ten mógł zostać — celowo — szybko „zapomniany”. Po drugie — aktywność bibliograficzna była ukierunkowana na zebranie informacji z tych dziedzin wiedzy i działalności wydawniczej, które „z przyczyn ideologicznych i ze względu na niedostateczną znajomość materiału i niemożność prowadzenia poszukiwań poza granicami kraju”³ nie były przedmiotem opracowań w Polsce. Były to m.in. bibliografie dorobku polskiego wychodźstwa po 1939 roku, bibliografie druków konspiracyjnych i nielegalnych z lat 1939—1956 oraz bibliografie wydawnictw bezdebitowych z okresu 1976—1990⁴.

Dokumentowanie dorobku rozproszonej po całym świecie Polonii postawił sobie za cel wspomniany już Jan Kowalik⁵ (czyli Jan Sławiczek), urodzony 28 sierpnia 1910 roku w Skoczowie na Śląsku Cieszyńskim, a zmarły 12 lutego 2001 roku w Stanach Zjednoczonych, w San Jose w Kalifornii. Ten samouk w dziedzinie bibliografii kształcił się w latach 1925—1931 w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Bobrku pod Cieszynem, a potem w Seminarium Nauczycielskim w Bielsku-Białej. Eksternistycznie ukończył natomiast Państwowy Kurs Nauczycielski w Mysłowicach i Krakowie. Jako wolny słuchacz uczęszczał w roku akademickim 1933/1934 na zajęcia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W latach 1933—1939 zdał ponadto WKN-owskie egzaminy z religii, języka polskiego, historii, historii sztuki, geografii i rysunku⁶. Zdobyte i wciąż podnoszone kwalifikacje pedagogiczne pozwoliły mu pracować w latach 1931—1939 w zawodzie

³ M.A. Supruniuk: *Bibliografie emigracyjne i dotyczące emigracji*. W: *Leksykon kultury polskiej poza krajem od roku 1939*. T. 1. Red. K. Dybciak i Z. Kudelski. Lublin 2000, s. 28.

⁴ Ibidem.

⁵ W trakcie II wojny światowej używał też pseudonimów Jan Franciszek Suchy i Jan Pokrzywa. Por. R. Nowotarska: *W 90. rocznicę urodzin Jana Kowalika. Zapis w kalendarzu*. „Przegląd Polski” online [Dokument elektroniczny, 2000, 25 sierpnia]. Dostępny w Internecie: <http://www.dziennik.com/www/dziennik/kult/archiwum/07-12-00/pp-08-25-01.html> [data dostępu: 12.02.2009].

⁶ J. Broda: *Skoczowski tulacz Jan Sławiczek-Kowalik*. „Kalendarz Skoczowski” 1993, T. 2, s. 189.

nauczyciela w szkole powszechnej oraz Doksztalcającej Szkole Wieczornej w Wyrach pod Mikołowem⁷.

Przedwojenne wykształcenie, ale przede wszystkim okupacyjne losy, bezpośrednio wpłynęły na życiowe i zawodowe wybory Kowalika. Po aresztowaniu przez Niemców za pomoc w ewakuacji ludności Wyr i uwięzieniu, uciekł w marcu 1940 roku do Generalnej Guberni. Tu nielegalnie kolportował konspiracyjną prasę. W związku z zagrożeniem kolejnym aresztowaniem przedostał się do Rzeszy i zatrudnił się w cementowni we Wrexen pod Kassel, gdzie pracował do końca wojny. Po wojnie, oswobodzony przez Amerykanów, został kierownikiem polskiego obozu wysiedleńców (*displaced persons*) w Landau/Arolsen w Hesji w byłym księstwie Waldeck. Tu założył m.in. polską bibliotekę oraz szkołkę dla polskich dzieci⁸. Gdy pod koniec 1946 roku stan jego zdrowia znacznie się pogorszył, wyjechał do sanatorium dla chorych na gruźlicę w Steinatal nad Menem, gdzie wkrótce został administratorem⁹. W latach 1949—1950 pracował także w Międzynarodowej Służbie Poszukiwań (International Tracing Service) w Arolsen.

Dużym osiągnięciem Kowalika w Niemczech było założenie międzyobozowego tygodnika „Polak w Waldeck” (maj—wrzesień 1946). Współpracował także z innymi polonijnymi periodykami, takimi jak: „Szlak” (Weinheim 1947—1948), „Ostatnie Wiadomości” (Mannheim 1948—1968; pisywał również do „Dodatku Tygodniowego »Ostatnich Wiadomości«”), „Słowo Katolickie” (Monachium 1947—1949) i „Kronika” (Frankfurt 1947—1949).

W listopadzie 1950 roku wyjechał do Cleveland w Ohio w Stanach Zjednoczonych, a po dwóch latach osiadł w San Francisco w Kalifornii. W nowej ojczyźnie został członkiem redakcji „Sarmacji” (Cleveland 1950—1951). Po przeprowadzce redagował natomiast „Polaka w Kalifornii” (San Francisco 1951—1952) i „Migrant Echo” (San Francisco 1972—1981). Jego teksty publikowano ponadto na łamach: „Kultury” (Paryż 1950—1978), „Wiadomości” (Londyn 1954—1965), „Przeglądu Zachodniego” (Londyn 1955—1958), „Kontynentów — Nowego Merkurusza” (Londyn 1966), „Oficyny Poetów” (Londyn 1967, 1970), „Głosu Polskiego” (Toronto 1955—1959) i „Związkowca” (Toronto 1959—1978 — z przerwami). Po przejściu na emeryturę w 1975 roku współredagował „Gazetę Parafii Polskiej Misji w San Francisco” (San Francisco 1977) oraz „Boży Siew. Miesięcznik Parafii Polskiej Świętego Wojciecha nad Zatoką San Francisco” (San Francisco 1979—1981)¹⁰.

⁷ B.D.: *Kowalik Jan. W: Współcześni polscy pisarze i badacze literatury: słownik bibliograficzny*. T. 4: K. Red. J. Czachowska i A. Szałağan. Warszawa 1996, s. 322.

⁸ Ibidem.

⁹ F. Śmieja: *Jan Kowalik — bibliograf prasy emigracyjnej*. „Śląsk” 2001, nr 5, s. 57.

¹⁰ Por. B.D.: *Kowalik Jan...*, s. 322—323; [Anonim]: *Kowalik Jan. W: Słownik pisarzy polskich na obczyźnie*. „Pamiętnik Literacki” (Londyn) 1985, T. 9, s. 137—138.

Ta bogata działalność dziennikarska z pewnością wpłynęła na zainteresowania Kowalika dokumentacją bibliograficzną dorobku Polaków działających poza granicami kraju od 1939 roku¹¹. Dlatego też jednym z głównych nurtów jego nieustannych starań była bibliografia. Intensywne badania bibliograficzne piśmiennictwa polonijnego, przede wszystkim czasopiśmiennictwa, któremu przypisywał olbrzymie znaczenie w życiu i działalności polskiej diaspory, prowadził od lat pięćdziesiątych XX wieku w Stanach Zjednoczonych, choć już w Niemczech zgromadził archiwum przewiezione później za Ocean. W Mountain View w Kalifornii w 1957 roku powołał do życia Polish Emigré Press Archive (później znane pod nazwą American-Polish Documentation Studio¹²), w którym przez lata kompletował opisy bibliograficzne polonijnych gazet i czasopism wydawanych od początku II wojny światowej w 60 krajach świata¹³. Siedem lat później archiwum zostało przeniesione do Sunnyvale. Jak sam Kowalik przyznał: „[...] oprócz zbiorów prasy obejmujących około 700 tytułów i kartoteki roboczej tej prasy, obejmującej przeszło 2 200 tytułów, w archiwum prowadzone są studia nad historią, topografią i statystyką prasy wysiedleńczej, a także wstępne prace nad centralnym roboczym katalogiem tej prasy”¹⁴.

Mimo nieustannych problemów finansowych¹⁵ i zdrowotnych Kowalik gromadził i ogłaszał materiały bibliograficzne i historyczne (głównie czasopiśmiennicze) przez ponad 50 lat swego życia. Jan Szczepański podzie-

¹¹ Wyraz tego zainteresowania można znaleźć w szkicu monograficznym poświęconym dziejom polonijnej bibliografii — od wieku XIX. W opracowaniu Kowalik zwrócił uwagę na geograficzne „rozmieszczenie” bibliografii ogólnych, regionalnych, specjalnych (głównie bibliografii prasy, językoznawstwa, literatury, geografii, historii). Bibliografie tego rodzaju szczególnie intensywnie rozwijały się w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, ale też w Ameryce Południowej, Australii czy krajach Europy Zachodniej. Samej bibliografii przypisywał interesujące zadania — miała ona być „tym głównym buchalterem, który nanosi i podlicza pozycje naszego kulturalnego przychodu, aby je co roku doliczyć do ogólnopolskiego stanu posiadania” (s. 104). Zob. *Bibliografia polskiej diaspory w ostatnim ćwierćwieczu. Stan i zadania*. W: *Oświata, książka i prasa na obczyźnie*. Red. C. Czapliński. Londyn 1989, s. 93—105.

¹² S. Dziki: *Jan Kowalik (wł. nazwisko Jan Sławiczek) ur. 28.08.1910, zm. 12.02.2001*. „Zeszyty Prasoznawcze” 2001, nr 3—4, s. 200.

¹³ Por. np. J. Szczepański: *Jednoosobowy instytut badawczy*. „Kultura i Społeczeństwo” 1968, nr 4, s. 213.

¹⁴ J. Kowalik: *Czasopiśmiennictwo*. W: *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960*. T. 2. Red. T. Terlecki. Londyn 1965, s. 387—388.

¹⁵ Kowalik utrzymywał się w Stanach Zjednoczonych z pracy fizycznej. Zarabiał na życie jako zamiatacz w fabryce wełny, posługacz w szpitalu, pracował w kinie, był kelnerem w restauracji i kafeterii. W latach 1952—1954 objął stanowisko pomocnika bibliotekarza w Hoover Library w Stanford. W 1958 roku był z kolei dozorcą w Carnegie Institution of Washington w Division of Plant Biology również w Stanford. Jednocześnie pełnił funkcję asystenta prof. W. Bucka w Department of Political Sciences w Stanford, następnie prof. Janusza Kazimierza Zawodnego. Pomagał profesorom w przygotowaniu materiałów bibliograficznych. Por. B. Heydenkorn: *Jan Kowalik — jubilat*. „Kultura” 1960, nr 12, s. 105.

lił jego działalność naukowo-bibliograficzną na kilka etapów. W pierwszym — celem prac badacza stało się sporządzenie bibliografii bibliografii polskiej prasy wydawanej na obczyźnie. W kolejnym etapie opublikował wyniki swoich dotychczasowych badań w zbiorowym wydawnictwie zredagowanym przez Tymona Terleckiego: *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960* (T. 2, Londyn 1965), by wreszcie ogłosić dzieło swego życia — *Bibliografię czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku* (T. 1—5, Lublin 1976—1988)¹⁶.

Analizę jego osiągnięć bibliograficznych można przeprowadzić w porządku rzeczowo-chronologicznym. I tak swoje pierwsze prace poświęcił wizerunkowi Polski w bibliografiach niemieckich. W latach 1949—1950 wydrukował w „Kulturze” *Polonica niemieckie za czas od 1. września 1939 do 31. grudnia 1948 roku*¹⁷. W publikacji tej Kowalik — jako pierwszy — zebrał dorobek wydawniczy Polaków w Niemczech (ogłaszany m.in. w Berlinie, Brunzswiku, Darmstadt, Dillingen, Hamburgu, Hanowerze, Heidelbergu, Mannheim, Monachium, Norymberdze, Osnabrück, Schwandorf)¹⁸. W miarę możliwości uwzględniał w spisie książkowe polonika niemieckie oraz inne obcojęzyczne (głównie anglojęzyczne), wydane na terenie byłej Rzeszy. Jak większość bibliografii nie jest to rejestr kompletny. Przyczyn tego stanu należy szukać w zarządzeniach władz okupacyjnych i władz organizacji opiekujących się wysiedleńcami, a także w trudnych losach przymusowo przemieszczanych ośrodków życia kulturalnego i społecznego Polaków. Większość materiałów drukowano ponadto anonimowo, co wpłynęło na zniszczenie części dorobku publicznych i prywatnych instytucji naukowych. Jednak „wobec niepewności jutra polskich wysiedleńców w Niemczech” zdecydował się Kowalik, świadomy braków, opublikować pracę szybko¹⁹. Obejmuje ona opisy m.in. podręczników, powieści dla dzieci i młodzieży, śpiewników, zbiorów kazań, katechizmów, książek religijnych, historycznych, kalendarzy, literatury pięknej (np. Jana Koprowskiego, Zofii Kossak-Szczuckiej), inscenizacji muzycznych, partytur, nut (wydawanych przez Polish Concert Party w Braunschweig), katalogów księgarskich, katalogów wystaw oraz dzienników zarządzeń.

¹⁶ J. Szczepański: *Jednoosobowy instytut badawczy...*, s. 214.

¹⁷ „Kultura” 1949, nr 9, s. 155—159; 1950, nr 1, s. 148—151; nr 4, s. 155—158; nr 5, s. 154—158; nr 6, s. 158—159; nr 7—8, s. 237—239; nr 10, s. 156—159; samodzielnie — Paryż 1952.

¹⁸ Tworząc bibliografię, Kowalik korzystał z notatek bibliograficznych Jerzego Klukowskiego, ze zbiorów Syndykatu Dziennikarzy Polskich w Eppstein oraz zbiorów prywatnych bibliotek polskich i niemieckich bibliotek instytucji naukowych, a także niemieckich archiwów firm wydawniczych.

¹⁹ W bibliografii celowo pominięto prasę polską w Niemczech, która obejmuje aż 300 pozycji. Tym działem zajął się Stefan Koper.

Cztery lata po opublikowaniu tej bibliografii w paryskiej „Kulturze” rozpoczęto także ogłaszanie tekstu pt. *Polska w bibliografii powojennych Niemiec (1945—1953)*²⁰. Kowalik określił go jako „próbę pobieżnej bodaj charakterystyki niemieckich poloników bibliograficznych”, które wydano w Niemieckiej Republice Demokratycznej (tych niewiele) oraz Niemieckiej Republice Federalnej. W formie omówienia bibliograficznego autor zanalizował kilka typów niemieckich bibliografii, w których można odnaleźć opisy dokumentów dotyczących polskich spraw. Praca ta ma więc charakter sprawozdawczo-krytyczny. W rozprawie znalazło się studium przedwojennych bibliografii bieżących i retrospektywnych (bibliografii regionalnych oraz specjalnych, takich dziedzin, jak np. historia stosunków polsko-niemieckich). Ten krótki wstęp pozwolił na uświadomienie sobie, że bibliografie dotyczące polskiej tematyki nie były wytworem polityki rewizjonistycznej po 1945 roku. W kolejnych rozdziałach Kowalik przedstawił bibliografie bieżące, oparte na egzemplarzu obowiązkowym, oraz bibliografie prezentujące sprawę „niemieckiego wschodu”, czyli polskie Ziemie Zachodnie (np. Śląsk, Sudety).

W tego typu pracy nie mogło również zabraknąć omówienia bibliografii podejmujących problematykę ruchów uchodźczo-przesiedleńczych; stosunków niemiecko-polskich, wykazów pism samych wysiedleńców; bibliografii tłumaczeń literatury polskiej na język niemiecki (np. Władysława Broniewskiego, Elizy Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza); bibliografii tytułów czasopism. Kowalik przybliżył też zawartość bibliografii osobowych i bibliografii bibliografii, spisów druków urzędowych i zbiorów dokumentów oraz katalogów bibliotecznych i księgarskich.

Badania nad niemieckimi bibliografiami kontynuował w publikacji *Polska w bibliografii niemieckiej 1954—1956 oraz uzupełnienia do okresu 1945—1953* (Paryż 1958)²¹. Na uwagę zasługują odnotowane w tym spisie bibliografie regionalnych poloników wydanych w Niemczech, stanowiące największą grupę niemieckich bibliografii, w których znalazły się opisy poloników. Duża ich część dotyczyła — według autora — „niemieckiego wschodu”. Opisane zostały niemieckie bibliografie poświęcone polskim miastom, wspomnianym ziemiom „niemieckiego wschodu”, w tym Śląskowi, terenom nadbałtyckim (np. Litwie), Pomorzu, Prusom Wschodnim i Zachodnim, Wielkopolsce i Sudetom. W innych rozdziałach Kowalik przedstawił postawę ideologiczną zwią-

²⁰ „Kultura” 1954, nr 12, s. 114—121; 1955, nr 1—2, s. 180—189; 1955, nr 3, s. 150—153; 1955, nr 4, s. 123—126; samodzielnie — Paryż 1955. Uzupełnienia do tej bibliografii opublikował W. Chojnacki: *Jan Kowalik, Polska w bibliografii powojennych Niemiec (1945—1953). Paryż 1955, uzupełniona odbitka z „Kultury”* s. 37, nlb. I. „Przegląd Zachodni” 1956, nr 11—12, s. 390—395.

²¹ Por. np. recenzję K. Hartmanna: *Jan Kowalik: Polska w bibliografii niemieckiej 1954—1956 oraz uzupełnienia do okresu 1945—1953. Instytut Literacki, Paris 1958. 114 S.* „Osteuropa” 1962, [nr] 6, s. 447.

zaną z pojęciem „niemieckiego wschodu” oraz zaprezentował bibliografie ilościowe, w tym biobibliografie.

Bardziej szczegółowa problematyka niemiecko-polska znalazła się w drukowanej w latach 1955—1958 w „Przeglądzie Zachodnim” bibliografii *Granica Odry — Nysy w piśmiennictwie Niemieckiej Republiki Związkowej 1945—1953*²². Kowalik był jednym z niewielu badaczy, którzy opracowali bibliograficznie zagadnienie pogranicza polsko-niemieckiego na Odrze i Nysie. Zebranych zostało 500 opisów bibliograficznych ze wszystkich dziedzin życia — od bibliografii i biografii, dzieła podręczne, przez toponomastykę, dokumentację, statystykę, religię, prawo, ekonomię, socjologię, historię, geografę, handel, gospodarkę, po literaturę piękną i prasoznawstwo (łącznie 17 dziedzin), które pochodziły ze zbiorów Instytutu Hoovera, Uniwersytetu Stanford, własnej biblioteki i archiwum prasowego.

Najważniejszą bibliografią „niemieckiego cyklu” jest ogłoszona w 1960 roku wspólnie z Władysławem Chojnackim, częściowo adnotowana²³, licząca 1 281 opisów, *Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958*²⁴ (Poznań 1960)²⁵. Chojnacki opracował okres 1900—1945, natomiast przebywający w Mountain View Kowalik — lata 1945—1958²⁶.

²² „Przegląd Zachodni” 1955, nr 12, s. 10—13; 1956, nr 1, s. 14—16; nr 2, s. 15—17; nr 3, s. 18—19; nr 4, s. 19; nr 6, s. 19; nr 7—8, s. 22; nr 10, s. 18—19; nr 11, s. 18—19; nr 12, s. 18; 1957, nr 1, s. 14; nr 2, s. 14—15; nr 3, s. 20—21; nr 4, s. 30—31; nr 5, s. 21—22; nr 6, s. 15; nr 9, s. 15—16; nr 11—12, s. 19; 1958, nr 1—2, s. 18; nr 3, s. 17—18; nr 4, s. 18.

²³ Według Marii Szymańskiej adnotacje niekiedy zamieniały się w recenzje, a nawet w polemiki, co znacznie wykracza poza ramy zwykłej bibliografii. Por. M. Szymańska: *Władysław Chojnacki, Jan Kowalik, Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958. (Tytuł także po niemiecku). Instytut Zachodni, Poznań 1960, s. 249, 8°*. „Rocznik i Sprawozdania Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego Oddział w Poznaniu” 1960/1961, T. 11, s. 249—251.

²⁴ Autorzy zdecydowali, że kryterium pozwalającym im zarejestrować bibliografię jest zamieszczenie w niej osobnego rozdziału czy hasła zawierającego polonika lub literaturę dotyczącą „niemieckiego wschodu” i Europy Wschodniej (bez ówczesnego ZSRR). Pominęto więc wszystkie, czasem obfitujące w polonika, bibliografie specjalne, katalogi księgarskie, które nie posiadały wydzielonego „polskiego” rozdziału.

²⁵ Por. np. recenzje tej bibliografii: T. Cieślak: *Władysław Chojnacki, Jan Kowalik, Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958, Poznań 1960, Instytut Zachodni, s. 252*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1961, nr 1, s. 150—151; O. Feyl: *Władysław Chojnacki — Jan Kowalik, Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958. Poznań, Instytut Zachodni, 1960. 252 S. [Bibliographie der deutschen Polen-Bibliographien. 1900—1958]*. „Zeitschrift für Slawistik” Bd. 7, H. 3 (1962), s. 482—484; G. Mühlpfordt: *Władysław Chojnacki, Jan Kowalik, Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958. (Bibliographie der deutschen Polen-Bibliographien 1900—1958). Poznań: Inst. Zachodni 1960. 252 S. 8° Zl 50*, — „Deutsche Literaturzeitung für Kritik der internationalen Wissenschaft” 1962, H. 3, szp. 193—195.

²⁶ Autorzy bibliografii, dążąc do kompletności zebranych materiałów, nie skorzystali z przyczyn technicznych — jak to sami określili — z najważniejszych niemieckich księgozbiorów:

Autorzy zestawili bieżące i retrospektywne niemieckie bibliografie²⁷, które swoim zakresem obejmowały sprawy polskie oraz stosunki między obu krajami (m.in. tematy dotyczące: historii, w tym prehistorii, geografii i przyrody, etnografii, filologii i sztuki), a także katalogi, czasopisma i kalendarze.

Znamiennie — zgodnie z niemieckimi tendencjami — bibliografowie wydzielili w początkowym rozdziale informacje, które dotyczyły Polski ogólnie oraz „spornych” terenów: Pomorza Gdańskiego, Prus Wschodnich, Pomorza Zachodniego, ziemi lubuskiej, Śląska i Wielkopolski. W drugim podrozdziale umieścili opisy dotyczące tzw. „niemieckiego wschodu” (wraz z Europą Wschodnią, Czechosłowacją, krajami nadbałtyckimi; tu znalazły się też biobibliografie oraz katalogi biblioteczne i wydawnicze).

Bibliografia ta przyniosła olbrzymi, po raz pierwszy spenetrowany i spisany, materiał mogący stanowić podstawę do dalszych badań nad obecnością polskiej tematyki w niemieckiej bibliografii, a w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku był to szczególnie pilny i trudny do rozwiązania problem bibliograficzny i historyczny.

Kowalik dał się poznać jako znawca bibliografii także w tekstach, w których zestawiał lub omawiał bibliografie polskiej diaspory. I tak w 1962 roku zamieścił w „Głosie Polskim” *Bibliografię polskiego wychodźstwa wrześniewego*²⁸. W tym krótkim omówieniu bibliograficznym przedstawił powstające przede wszystkim w Wielkiej Brytanii i Włoszech bibliografie specjalne z zakresu religioznawstwa, filozofii, językoznawstwa, polskiej literatury; także bibliografie osobowe poszczególnych polskich pisarzy i poetów, bibliografie wojskowości i historii Polski (tych najwięcej) oraz — najbliższe jego zainteresowaniom — bibliografie prasy.

Najważniejszym osiągnięciem bibliograficznym z tego zakresu jest jednak ogłoszona w 1965 roku *Bibliografia bibliografii*²⁹ będących dorobkiem polskiej emigracji wrześniewej, a wydanych poza granicami kraju. Kowalik zestawiał w wykazie „ważniejsze bibliografie *sensu stricto* oraz przeglądy piśmiennictwa w języku polskim i językach obcych, bez względu na to czy zostały ogłoszone drukiem czy też znajdują się w ręko-

---

Deutsche Staatsbibliothek w Berlinie i Deutsche Bücherei w Lipsku. Wykorzystano natomiast krajowe zbiory, w tym zbiory największej księżnicy bogatej w tego typu teksty, czyli Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Kowalik spenetrował z kolei zbiory bibliotek w Stanford.

²⁷ Za niemieckie bibliografie uznano zarówno prace wydane w Niemczech, bez względu na pochodzenie autorów, jak i bibliografie niemieckich autorów, nakładców czy współwydawców, które wydano poza krajem. Zarejestrowano druki, maszynopisy powielane, mikrofilmy, katalogi biblioteczne, wydawnicze, antykwarskie, spisy zawartości czasopism. Pominęto kryptobibliografie.

²⁸ „Głos Polski” (dodatek do „Prądu”) 1962, nr 4, s. 15.

²⁹ Bibliografia została ogłoszona w *Literaturze polskiej na obczyźnie...*, s. 645—680.

pisie”³⁰. Spis został sporządzony z autopsji na podstawie materiałów zgromadzonych m.in. w bibliotekach uniwersyteckich w Stanford i Santa Clara oraz w Bibliotece Polskiej w Londynie. Bibliograf skorzystał też z istniejących opracowań bibliograficznych oraz rozsyłanych kwestionariuszy (wysłano je do działających na emigracji ludzi nauki, działaczy polonijnych i dziennikarzy). Dzięki temu Kowalikowi udało się spisać 626 bibliografii (łącznie z suplementem), w tym bibliografie ogólne, regionalne³¹ oraz specjalne³².

Wartość tej bibliografii podnosi umieszczenie pod opisami bibliograficznymi adnotacji, w których wyjaśniał tytuły bibliografii, podawał informacje o przedrukach, zawartości poszczególnych dzieł, czasem zamieszczał ich krytyczne oceny (np. „Bibliografia kompletna, zawiera wiele materiału bibliograficznego...”, „Pierwsza bibliografia...”, „Jedyna bibliografia...”, „Najlepsza bibliografia...”), co świadczy o dużej wiedzy badacza na temat bibliografii, zwłaszcza bibliografii polskiej diaspory.

Trzecią już dziedziną bibliografii uprawianą przez Kowalika — po analizach polskiej problematyki w bibliografiach niemieckich i polonijnych bibliografiach bibliografii — były spisy oraz opracowania monograficzne³³ i przyczynkarskie³⁴ tytułów prasy emigracyjnej. Publikacje te są o tyle ważne, że

---

³⁰ Ibidem, s. 645. Odnótował bibliografie drukowane samoistnie w postaci książek i broszur, zamieszczone jako rozdziały wydawnictw zbiorowych i czasopism. Pominął natomiast — z braku miejsca — katalogi księgarskie i wydawnicze, a w wyborze zestawiał bibliografie załącznikowe (uwzględnił jedynie te, które dotyczyły dziedzin i zagadnień nieposiadających własnych opracowań bibliograficznych).

³¹ Zestawiono je w układzie topograficznym: Afryka, Argentyna, Austria, Brazylia, Francja, Indie, Irak, Iran, Kanada, Kolumbia, Liban, Niemcy, Palestyna, Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, Szwajcaria, Szwecja, Węgry, Włochy.

³² Zaprezentowano je według kryterium formalno-treściowego: bibliografie bibliografii, biblioteki (inwentarze, katalogi, polonika w zbiorach obcych bibliotek), czasopiśmiennictwo, wydawnictwa instytucji i towarzystw naukowych, filozofia — psychologia — wychowanie, religia, nauki polityczno-społeczne i ekonomiczne, nauki matematyczno-przyrodnicze, nauki stosowane, sztuki piękne, językoznawstwo i literatura (to najobszerniejszy dział) oraz archiwistyka, historia i militaria.

³³ Przykładem tego nurtu badawczego jest przede wszystkim rozdział pt. *Czasopiśmiennictwo* zbiorowej książki *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960* opracowanej przez Tymona Terleckiego. Kowalik nie tylko zdefiniował pojęcie prasy wychodźczej, ale zwrócił uwagę na jej cele, szatę typograficzną czasopism, częstotliwość ukazywania się, źródła finansowania prasy, zasadę wolności słowa w polskich periodykach emigracyjnych, ich geografii i statystykę w Europie, Ameryce Północnej i Środkowej, Azji, Ameryce Południowej, Afryce oraz Australii i Oceanii. Kowalik przebadiał zbiory prasy emigracyjnej w bibliotekach Francji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Omówił stan prasy w poszczególnych krajach. Zwracał przy tym uwagę na uwarunkowania społeczne, polityczne i historyczne krajów, w których osiadła Polonia.

³⁴ Niezwykle ciekawy szkic z dziedziny prasoznawstwa: *Polska prasa emigracyjna po r. 1939*, drukowany był w latach 1957—1959 w „Dodatku Tygodniowym »Ostatnich Wiado-

czasopismom emigracyjnym przypisywano wiele zadań. Periodyki pozwalały bowiem

na utrzymanie identyczności polskiej, zarówno w zakresie językowym, jak i kulturalnym. [Stanowiły] niezbędny element w akcji emigracji politycznej, w dążeniu do uzyskania niepodległości i suwerenności państwowości polskiej. [Były] narzędziem wewnętrznej i zewnętrznej informacji o sprawach polskich i ogólnych. [Pomagały] w doształcaniu się osobistym, zwłaszcza nowych emigrantów, o warunkach życia w krajach osiedlenia³⁵.

Kowalik zbierał więc nie tylko egzemplarze czasopism, ale też informacje na temat opracowań dziejów polskiej prasy na emigracji. Wyznaczył temu typowi bibliografii bardzo istotne dla emigrantów funkcje, mianowicie:

Zanim nie ustalimy jednolitych wytycznych, opracowanie jakiegokolwiek bibliografii prasy polskiej na obczyźnie będzie szwankowało. Przewodnik takiej prasy jest palącą potrzebą. Musi to jednak być praca przemyślana, zsynchronizowana z poszczególnymi środowiskami Diaspory, i wykonana przy ścisłej współpracy z ludźmi w terenie, którzy jej aktualny stan znają³⁶.

Jedną z pierwszych bibliografii tego rodzaju jest powstała w 1961 roku, licząca 15 opisów bibliograficznych, *Polska prasa emigracyjna 1939—1959*³⁷. W układzie alfabetycznym zestawiono ogólne bibliografie prasy, uzupełnione adnotacjami, w których wyjaśniono, co zawierają przedstawiane katalogi prasy i bibliografie. Kowalik zarejestrował zarówno wydawnictwa zwarte, jak i artykuły czasopiśmiennicze.

---

mości«” (np. 1957, nr 21, s. 1—2; nr 22, s. 1—2; nr 23, s. 3—4; nr 24, s. 3; nr 29, s. 3; nr 31, s. 3—4; nr 33, s. 2; nr 36, s. 1—2; nr 37, s. 2; nr 42, s. 3; nr 46, s. 3—4; 1958, nr 49, s. 1—2; 1959, nr 26, s. 2—4; 1961, nr 45, s. 1—2; nr 36, s. 1; 1962, nr 3, s. 1—2; nr 15, s. 1—2; 1963, nr 2, s. 1—3; nr 15, s. 1—2; nr 37, s. 1—2). Dotyczył on czasopism publikowanych na emigracji po 1939 roku, np. we Francji, Szwajcarii, Rosji, Iranie, Środkowym i Bliskim Wschodzie, Libanie, Palestynie, Egipcie, Anglii i Niemczech. Kowalika interesowała także historia prasy polonijnej w poszczególnych krajach. Przygotował m.in. takie opracowania, jak *Prasa polska w Niemczech w latach 1945—1971* (Toronto 1976) oraz *The Polish Press in America* (San Francisco, Cal. 1978).

³⁵ B. Wierzbiański: *Prasa i książka o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych*. W: *Oświata, książka i prasa...*, s. 77.

³⁶ J. Kowalik: *Nowe wydawnictwa bibliograficzne*. „Kultura” 1963, nr 1—2, s. 230—231.

³⁷ „Kultura” 1961, nr 4, s. 143—145.

Kolejnym spisem tego rodzaju są *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie: 1939—1962*. T. 1. *Bibliografie* (Paryż 1963). Celem autora stało się przygotowanie „materiału bibliograficznego, dotyczącego prasy polskiej za granicą, opublikowanego po wrześniu 1939 r. na obczyźnie. Dla uzyskania całokształtu obrazu, uwzględniono w miarę możliwości także prace wydane po wojnie w Polsce”³⁸. Zarejestrowane zostały „tylko bibliografie *sensu stricte* [!], przeglądy wydawnictw periodycznych, katalogi prasy, przeglądy literatury prasoznawczej, a także zbiorowe recenzje, jeżeli zawierają one elementy bibliograficzne, a więc dane dotyczące redaktorów, czasu i miejsca publikacji, itd.”³⁹ — w postaci wydawnictw zwartych, bibliografii drukowanych w prasie polonijnej i maszynopisów. Wśród zanotowanych bibliografii znalazły się spisy bibliograficzne, historie prasy, wykazy prasy, monografie bibliograficzne czasopism, przeglądy i omówienia bibliograficzne, katalogi druków — w języku angielskim, francuskim, niemieckim, polskim i włoskim. W bibliografii — podzielonej na *Bibliografie ogólne* (w układzie alfabetycznym), *Bibliografie regionalne prasy* (w układzie topograficznym nazw kontynentów i państw, z najobszerniejszą częścią dotyczącą Polski) i *Bibliografie prasy specjalne* (w podziale na prasę żołnierską, kombatancką i paramilitarną; prasę dla dzieci, młodzieży oraz pisma harcerskie; prasę religijną; wydawnictwa Podziemia, obozów jenieckich i obozów pracy; varia) Kowalik objął rejestracją 481 pozycji (wraz z dwoma suplementami). Bibliograf miał ponadto nadzieję, że ten przyczynek bibliograficzny do dziejów prasy polonijnej stanie się początkiem dalszych pogłębionych badań nad polskimi periodykami drukowanymi poza granicami kraju.

Wyrazem tych dążeń jest *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku* (T. 1—5, Lublin 1976—1988) (wcześniej w liczbie sześciu kopii kserograficznych udostępniano w Bibliotece Polskiej w Londynie i w Polskim Instytucie Naukowym w Nowym Jorku *World index of Polish periodicals published outside Poland since September 1939. A tentative bibliography*. Vol. 1—4, Part 1—2 Sunnyvale, Cal. 1974. Vol. 5, Part 1—2 San Jose, Cal. 1984⁴⁰).

Ta olbrzymia praca, wykonana z „benedyktyńską pieczołowitością”, szeroko komentowana i recenzowana⁴¹, przyniosła 3 902 opisy polskich cza-

³⁸ J. Kowalik: *Wprowadzenie*. W: Idem: *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie: 1939—1962*. T. 1: *Bibliografie*. Paryż 1963, s. 7.

³⁹ J. Kowalik: *Szanowny Panie Redaktorze*. „Zeszyty Historyczne” 1965, z. 7, s. 235.

⁴⁰ Por. np. [W. Sojka]: *Completes Bibliography of Polish Press*. „Gwiazda Polarna” z 11 maja 1974, s. 5.

⁴¹ Np. W. Chojnacki: *Jan Kowalik, Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku*. T. 1—4. *Katolicki Uniwersytet Lubelski*, Lublin 1976, ss. 317, 245, 275, 233, *portr.*, *ilustr.* „Przegląd Polonijny” 1980, z. 1, s. 128—132 — autor tej recenzji wymienił 50 tytułów czasopism polonijnych, których Kowalik nie ujął w swojej

sopism wychodzących w latach 1939—1973 (w tomach 1—4), 355 opisów z tego okresu umieszczonych w suplemencie tomu 5 oraz 361 opisów nowych tytułów, które zaczęły się ukazywać w latach 1973—1984. Choć nie jest to bibliografia kompletna, to jednak stanowi ona — według wydawcy, czyli Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego — „najpełniejsze kompendium prasy polskiej za granicą”. Zarówno Kowalik, jak i przedstawiciele wydawnictwa, oczekiwali, że opublikowanie materiałów spowoduje napływ dalszych informacji o emigracyjnych periodykach.

Bibliografia — wydana techniką fotooffsetową, by zapobiec ingerencji cenzury⁴² — została ogłoszona w języku angielskim, co uczyniło ją znakomitym narzędziem, z którego mogły korzystać osoby nieznające języka polskiego. Przygotowano ją na podstawie źródeł zgromadzonych w bibliotekach w Stanford, Nowym Jorku, Waszyngtonie, Orchard Lake, Sunnyvale, Chicago, Berkeley, Paryżu, Londynie, Warszawie itd. Oprócz zbiorów bibliotecznych podstawą do sporządzenia spisu były wywiady, kwestionariusze, artykuły i pamiętniki redaktorów, wydawców czy bibliotekarzy; ponadto historyczne materiały z rocznicowych numerów czasopism; inne bibliografie, katalogi biblioteczne itp.

Wykaz bibliograficzny jest nie tylko informatorem o wydanych periodykach emigracyjnych, ale też — a może przede wszystkim — źródłem wiedzy

---

bibliografii; W. Chojnacki: *Jan Kowalik, Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku. Tom piąty. [Część] I. 1973—1984. [Część] II. Suplement do tomów 1—4, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1988, s. 272, ilustr.* „Przeгляд Polonijny” 1989, z. 2, s. 134—136 — dotyczy z kolei zrecenzowania ostatniego, piątego tomu bibliografii wraz z wykazem 25 periodyków niezanotowanych przez Kowalika; Idem: *Uwagi szczegółowe do pracy Jana Kowalika pt. „Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku”*. „Studia Polonijne” 1982, T. 5, s. 279—303 — wraz z licznymi uwagami, uzupełnieniami i sprostowaniami do pracy, opartymi przede wszystkim na kwerendzie zbiorów czasopism polonijnych autora tego omówienia; M. Danilewicz-Zielińska: „*Opus magnum*” *Jana Kowalika*. „Kultura” 1978, nr 3, s. 131—133; S. Dziński: *Bibliografie prasy*. „Zeszyty Prasoznawcze” 1979, nr 1, s. 107—109; A. Garlicka: *Jan Kowalik, Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku, Lublin 1976, t. I: A—J, ss. 317; t. II: K—O, ss. 245; t. III: P—S, ss. 275; t. IV: T—Ż, ss. 233*. „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1979, nr 1, s. 95—98; W. Grebelska: *Jan Kowalik: Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami kraju od września 1939 roku. World index of Polish periodicals published outside Poland since September 1939. T. 1—4. Lublin: Katolicki Uniw. Lubelski 1976, s. 317+245+275+233*. „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1980, s. 381—384; A. Paczkowski: *Bibliografia prasy polonijnej Jana Kowalika*. „Życie i Myśl” 1978, nr 1, s. 132—137; J. Szajkowska: *Książki dziennikarzy i o dziennikarstwie*. „Prasa Polska” 1977, R. 31, nr 7, s. 35—36; W. Zalewski: *Polish Periodicals in the World at large and their Historical Implications*. „The Polish Review” 1978, Vol. 23, no. 3, s. 109—112.

⁴² Kowalik borykał się z problemem cenzury. Najtrudniej było mu wydać piąty tom *Bibliografii*, który przetrzymywano u wydawcy ponad rok. Por. F. Śmieja: *Zbliżenia i kontakty*. Katowice 2003, s. 112. O konflikcie z cenzurą przy wydaniu tego tomu por. też Idem: *Jan Kowalik — bibliograf...*, s. 57.

na temat życia, działalności i aktywności zmieniającego się w ciągu kilkadziesiątu powojennych lat środowiska polonijnego i

może wydawać się niewiele znaczącym przyczynkiem, ale [...] w rzeczywistości stanowi nie tylko kopalnię wiadomości, lecz także podstawę dokumentacyjną dla najróżniejszych dyscyplin nauk społecznych i humanistycznych i znaleźć powinna się w podręcznych księgozbiorach wszystkich placówek zajmujących się najnowszymi dziejami Polonii, Polski, ich kultury i życia społecznego⁴³.

W bibliografii zarejestrowano bardzo różnorodne „efekty” działalności polonijnej, czyli gazetki uczniowskie i świetlicowe, prasę organizacji wojskowych i rządowych (na emigracji), periodyki organów politycznych, czasopisma naukowe, literackie, kulturalne, prasę religijną i parafialną, harcerską, dla dzieci i młodzieży, biuletyny informacyjne, gazety frontowe itp.⁴⁴ Wydawnictwa te były publikowane — zgodnie z wykazem zamieszczonym w pierwszym tomie spisu — w 60 krajach świata — od Albanii po Zambię, niemal na wszystkich kontynentach. Zarejestrowano czasopisma wydane w języku polskim, ogłaszane w językach obcych, ale związane tematycznie z Polską oraz te, które były drukowane w języku polskim lub innych językach przez Polaków lub osoby o polskich korzeniach. Wszelkie spisane tytuły czasopiśmiennicze zostały wydane poza granicami politycznymi Polski (czy też dla lat okupacji niemieckiej — na obszarze Generalnego Gubernatorstwa — stąd w bibliografii czasopisma np. lwowskie czy łódzkie, co budziło krytykę recenzentów).

Bibliografia ta do dziś daje niemal kompletny obraz instytucji i organizacji wydających periodyki. Można dzięki niej poznać środowisko zaangażowanych w życie Polonii redaktorów prasy oraz szczególnie aktywne ośrodki życia polonijnego. Zamieszczenie sigłów bibliotek przechowujących poszczególne tytuły pozwala nazwać tę bibliografię katalogiem polskiej prasy emigracyjnej.

W 1978 roku ukazało się opracowanie *The Polish Press in America* (San Francisco, Cal. 1978) wraz z erudycyjną rozprawą poświęconą rozwojowi polskiego piśmiennictwa na ziemi amerykańskiej. Z punktu widzenia bibliografa interesującą częścią tej publikacji jest zamieszczony w *Appendix I* wykaz źródeł do dziejów polskich periodyków w Stanach Zjednoczonych, liczący 70 opisów bibliograficznych (nienumerowanych), obejmujących opisy książek, broszur, artykułów czasopiśmienniczych i rozdziałów książek. W *Appendix II* znalazł się natomiast alfabetyczny wykaz 107 polonijnych czasopism, które ukazały się w 1974 roku.

⁴³ A. Paczkowski: *Bibliografia prasy polonijnej...*, s. 133.

⁴⁴ Nie odnotowano natomiast jednodniówek i kalendarzy.

Znacznie mniejszy zakres i zasięg ma kolejna bibliografia Kowalika — „Kultura” 1947—1957. *Bibliografia zawartości treści. Działalność wydawnicza (1946 — maj 1959)* (Paryż 1959, wznowienie 2005), w której opisano treść paryskiego periodyku za lata 1947—1957 oraz zaprezentowano działalność wydawniczą Instytutu Literackiego między 1946 a 1959 rokiem. W pierwszej części spisu odnotowano 3 067 opisów artykułów opublikowanych na łamach czasopisma w układzie dziesiętnym (*Prace treści ogólnej; Filozofia; Religia; Nauki polityczno-społeczne i ekonomiczne; Filologia; Matematyka i przyroda; Nauki stosowane; Sztuki piękne. Zabawy. Sport. Estetyka; Literatura; Geografia, biografia, historia*). W drugiej części przedstawiono z kolei dzieje Instytutu Literackiego oraz wykaz książek wydanych z jego inicjatywy we Włoszech i Francji (przedruki i odbitki z „Kultury” — 23 pozycje oraz 75 opisów wydawnictw książkowych).

Bibliograficzny charakter ma też *Szkic bio-bibliografii „Orla Białego”*⁴⁵, który we wstępnej części obejmuje opis redakcji czasopisma i zmieniającego się tytułu periodyku. Przedstawiono też jego wygląd — format, rodzaj druku, średnią objętość numerów itp. Typowo bibliograficzny charakter ma druga część szkicu, w której znalazło się 41 opisów tekstów dotyczących „Orla Białego” (tego typu materiały były najczęściej publikowane na łamach tegoż wydawnictwa). W kolejnych członach artykułu zamieszczony został wykaz autorów i artystów, którzy regularnie ogłaszali w nim swoje prace, ponadto lista niektórych pseudonimów wraz z ich rozwiązaniami, a na końcu omówienie „rozmişczenia” roczników czasopisma w światowych bibliotekach oraz charakterystyka — niewystarczającego zdaniem bibliografii — stanu badań nad żołnierskimi periodykami.

Kowalik jest także autorem bibliografii osobowych. Przykładowo w 1977 roku przygotował i wydał w „Migrant Echo” *Bibliography of Helena Modjeska*⁴⁶. W 1982 roku ukazała się natomiast *Bibliografia druków zwartych Aleksandra Janty-Polczyńskiego*⁴⁷, której celem było zarejestrowanie recepcji utworów, a przede wszystkim nieobecnych na łamach innych źródeł bibliograficznych książkowego dorobku Janty-Polczyńskiego, często drukowanego w nakładach bibliofilskich i w ekskluzywnych oficynach wydawniczych⁴⁸.

⁴⁵ „Orzeł Biały” 1966, nr 29, s. 31—33.

⁴⁶ „Migrant Echo” 1977, nr 2, s. 87—106; 1977, nr 3, s. 173—192; samodzielnie — *Modjeska. Bibliography*. San Jose, Cal. 1977.

⁴⁷ J. Kowalik: *Bibliografia druków zwartych Aleksandra Janty-Polczyńskiego*. W: *Janta: człowiek i pisarz*. Red. J.R. Krzyżanowski. Londyn 1982, s. 347—357. W. Chojnacki w tym samym zbiorze na s. 305—346 zamieścił z kolei *Bibliografię utworów Aleksandra Janty-Polczyńskiego drukowanych w czasopismach i pracach zbiorowych*.

⁴⁸ Kowalik wykorzystał przy zbieraniu materiałów do tej bibliografii zbiory własnego archiwum, zbiory Janty-Polczyńskiego w Elmhurst, księgozbiory Instytutu Hoovera i biblioteki uniwersyteckiej w Stanford.

Zestawianie bibliografii — jak starano się ukazać — wielce różnorodnych, bo bibliografii druków polonijnych wydawanych w Niemczech, bibliografii bibliografii, bibliografii tytułów i opracowań prasowych czy wreszcie bibliografii osobowych, nie wyczerpywało jednak zainteresowania Kowalika sprawą dokumentacji życia i działalności polskiej diaspory. Postulował i wyznaczał zadania polonijnej bibliografii, której przypisywał ogromne znaczenie. Dzięki niej możliwa była bowiem

rewaluacja i konstruktywna ocena wartości naszej literatury czasopiśmienniczej, która kryje w sobie dotąd niewyeksplloatowane wartości: teksty literackie, dokumenty działalności politycznej, świadectwa historyczne, przypisy i odnośniki do trudnych i bohaterskich czasów nie tak dawnej jeszcze przeszłości, którą już zniekształcała przewrotność wrogiej ideologii, i przyprósza siwizna krótkiej pamięci⁴⁹.

Kowalik pragnął, by sporządzano bibliografie rejestrujące cały dorobek Polonii, bez względu na dziedzinę wiedzy. Należało także — jego zdaniem — tworzyć bibliografie spisujące piśmiennictwo osób polskiego pochodzenia, ale nie zawsze posługujących się językiem polskim i ogłaszających swoje teksty w polonijnych wydawnictwach zwartych i ciągłych. Powinny były powstawać ponadto bibliografie tytułów czasopiśmienniczych oraz scailonych spisów treści co ważniejszych periodyków.

Poglądy na temat roli bibliografii polskiej diaspory badacz z powodzeniem stosował w życiu. Olbrzymie zaangażowanie czasu, sił, nawet własnych pieniędzy, a także poczucie odpowiedzialności za przygotowanie materiałów bibliograficzno-dokumentacyjnych spowodowało, że opublikowane prace bibliograficzne, jak i opracowania prasoznawcze⁵⁰, do dziś pozostają nieocinionym źródłem i wzorem erudycji, a

w swoim ogromnym wysiłku Kowalik zestawił świadectwo dużej żywotności i twórczości intelektualnej Polaków we wszystkich krajach świata, położył podstawy pod prace przyszłych historyków narodu polskiego, którzy, wykorzystując zebrane przez niego materiały, będą mogli odtworzyć nie tylko drogi i zakres polskiej diaspory, ale także dać syntetyczny pogląd na problemy nurtujące rozproszonych po świecie Polaków⁵¹.

W wywiadzie udzielonym Małgorzacie Szejnert, Kowalik z goryczą powiedział o prowadzonych przez Polonię badaniach naukowych: „Przyby-

⁴⁹ J. Kowalik: *Bibliografia polskiej diaspory...*, s. 104—105.

⁵⁰ Por. np. A. Bajor: *Jan Kowalik — badacz i bibliograf prasy polonijnej*. W: *Kultura książki i prasy polonijnej...*, s. 145—157.

⁵¹ J. Szczepański: *Jednoosobowy instytut badawczy...*, s. 214.

sze chcą się zasłużyć nowemu krajowi. To gorliwość neofity⁵². Bibliograficzna działalność prowadzona przez Kowalika na emigracji zyskała tym bardziej aprobatę środowiska⁵³, bowiem „dorywczo zajmuje się tym wielu ludzi, brak jednak instytucji koordynującej ich wysiłki⁵⁴. Kowalikowi udało się w bibliografii polonijnej dokonać tego, czego nie stworzyły całe pokolenia Polaków mieszkających poza krajem.

Bibliograficzna praca Kowalika to według innego znakomitego skoczowianina — Jana Brody — „wyłowiona i przekazana żywa historia Polski okresu wojny i ciężkich lat powojennych, pisana w trudzie na wszystkich frontach świata⁵⁵. Taką właśnie bibliografię — nawiązującą do chlubnych XIX-wiecznych wzorców — tworzył Kowalik, starając się zachować w pamięci wielu pokoleń trudną drogę polskiego emigranta, będącą też jego udziałem.

⁵² M. Szejnert: *Tęsknić do Niej...* „Tygodnik Demokratyczny” 1970, nr 52, s. 1.

⁵³ Dzięki wyteżonej pracy bibliograficznej doceniła go Fundacja A. Jurzykowskiego w Nowym Jorku, przyznając w 1968 roku nagrodę. W 1974 roku otrzymał z kolei nagrodę Fundacji im. A. Godlewskiej w Zurychu. Oba wyróżnienia zostały przeznaczone na podróże naukowe do Europy, podczas których Kowalik gromadził kolejne materiały źródłowe. Por. B. Wróblewski: *Jan Kowalik — wybitny...*, s. 112. Praca nad bibliografią poloników pomogła mu także w przyznaniu dożywotniego członkostwa The International Social Science Honor Society DELTA TAU KAPPA. W 1982 roku został natomiast członkiem zwyczajnym Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie w Londynie. Por. B.D.: *Kowalik Jan...*, s. 323. W 1964 roku prezydent londyńskiego rządu emigracyjnego August Zalewski uhonorował Kowalika Złotym Krzyżem Zasługi. Z kolei w 1986 roku prezydent Edward Raczynski odznaczył go Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej w kraju przyznał mu w listopadzie 1993 roku Krzyż Oficerski „Za Zasługi dla Rzeczypospolitej Polskiej”. Por. R. Nowotarska: *W 90. rocznicę urodzin...*

⁵⁴ Por. np. J. Piekarski: *Homo multarum litterarum*. „Przegląd Polski” (dodatek do „Nowego Dziennika”) z 30 sierpnia 1990, s. 5.

⁵⁵ J. Broda: *Skoczowski tulacz Jan Sławiczek-Kowalik...*, s. 191.

Agnieszka Bajor

DOCUMENTING A CULTURAL
AND ACADEMIC OUTPUT OF THE POLISH DIASPORA
IN BIOGRAPHIC WORKS BY JAN KOWALIK (1910—2001)

Summary

A bibliographic activity conducted in exile constitutes one of the most important elements of the academic output of Poles living abroad. This type of information tools was prepared by magazine editors, librarians and historians. Also, Jan Kowalik (28.08.1910 — 12.02.

2001) wanted to document a cultural and academic output. This founder of many immigration magazines, a journalist, collector of Polish periodicals published in several dozen countries, a researcher of periodical press, an archivist and, finally, a bibliographer is the author of a series of documentation works, especially important for recreation of the history of the functioning of Poles abroad.

Thus, a subject-chronological order presents bibliographies devoted to the image of Poland in Germany (e.g. *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku*, Paris 1952, *Polska w bibliografii niemieckiej 1954—1956 oraz uzupełnienia do okresu 1945—1953*, Paris 1958, with Władysław Chojnacki *Bibliografia niemieckich bibliografii dotyczących Polski 1900—1958*, Poznań 1960), bibliographies of the bibliography of the Polish diaspora (e.g. *Bibliografia bibliografii*. In: *Literatura polska na obczyźnie 1940—1960*, Vol. 2. A joint publication edited by T. Terlecki. London 1965, pp. 645—680), bibliographies of the immigration press (e.g. *Materiały do historii prasy polskiej na obczyźnie: 1939—1962*, Vol. 1. *Bibliografie*. Paryż 1963; *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*. Lublin 1976—1988, Vol. 1—5) and personal bibliographies. The subject-matter of bibliography, its structure, ways of gathering the materials, as well as an informative and documentary role they have played, illustrating a social, cultural and academic life of Poles living abroad.

Агнешка Баёр

ДОКУМЕНТИРОВАНИЕ КУЛЬТУРНЫХ
И НАУЧНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ ПОЛЬСКОЙ ДИАСПОРЫ
В БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РАБОТАХ ЯНА КОВАЛИКА (1910—2001)

Резюме

Библиографическая деятельность, проводимая на чужбине, составляет один из важнейших элементов научных достижений поляков, живущих за рубежом. Такого рода инструментарий информации подготовили редакторы журналов, библиотекари и историки. Цель документировать культурные и научные труды Полонии поставил перед собой также Ян Ковалик (28.08.1910—12.02.2001). Этот основатель многих эмиграционных журналов, редактор, журналист, коллекционер польских периодических изданий, выпускаемых в нескольких десятках стран мира, исследователь журнального дела, архивист и, наконец, библиограф, является автором ряда документационных работ, необычайно важных для воспроизведения истории функционирования поляков за рубежом.

Таким образом, в предметно-хронологическом порядке представлены: библиографии, посвященные образу Польши в Германии (напр. *Польские книги, изданные в Германии, за период от 1 сентября 1939 до 31 декабря 1948 года*, Париж 1952; *Польша в немецкой библиографии 1954—1956, а также дополнения к периоду 1945—1953*, Париж 1958; совместно в Владыславом Хойнацким *Библиография немецких библиографий, касающихся Польши 1900—1958*, Познань 1960), библиографии библиографии польской диаспоры (напр. *Библиография библиографии*. В: *Польская литература на чужбине 1940—1960*. Т. 2. Сборник под редакцией Т. Терleckого. Лондон 1965, с. 645—680), библиографии эмиграционной прессы (напр. *Материалы к истории поль-*

ской прессы на чужбине: 1939—1962. Т. 1 Библиогафии, Париж 1963); Библиография польских журналов, изданных за пределами Польши с сентября 1939 года, Люблин 1976—1988. Т. 1—5), а также личные библиографии. Проанализирована проблематика библиографий, их построение, способы накопления материалов, а также информационная и документационная роль, которую они исполняли и исполняют, представляя общественную, культурную и научную жизнь поляков, живущих за границей.